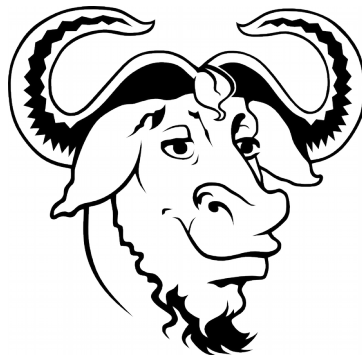

Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟΥ

11M025 ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ,
ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΔΡΑΣΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2017-2018
ΘΟΔΩΡΗΣ ΣΟΛΛΑΤΟΣ
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2018

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
1. Ιστορικό.....	3
2. Ερωτήματα.....	5
2.1 Το αίτημα.....	5
2.2 Ο χώρος της σύγκρουσης και οι αντίπαλοι.....	8
2.3 Ρεπερτόρια δράσης.....	11
2.4 Οργανωτικές δομές.....	14
2.5 Αξίες και σύμβολα.....	16
3. Συμπεράσματα.....	19
Βιβλιογραφία.....	24

[Creative Commons Αναφορά Δημιουργού-Μη Εμπορική Χρήση 4.0 Διεθνές](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Εισαγωγή

Το Κίνημα Ελεύθερου Λογισμικού (στο εξής ΚΕΛ) έχει ως βασικό στόχο την υπεράσπιση της ελευθερίας των χρηστών υπολογιστικών συστημάτων. Καθώς οι ανθρώπινες κοινωνίες εξαρτώνται όλο και περισσότερο από την χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και άλλων υπολογιστικών συστημάτων, η ελευθερία αυτή αποκτά κρίσιμη σημασία για τους υπερασπιστές του ΚΕΛ, καθώς αφορά τον έλεγχο των υπολογιστικών συστημάτων τα οποία παίζουν όλο και πιο σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή¹.

Αυτή η προσπάθεια αφορά καταρχήν τη δημιουργία και προώθηση του ελεύθερου λογισμικού. Το ελεύθερο λογισμικό ορίζεται ως το λογισμικό εκείνο το οποίο δίνει στον χρήστη του τις τέσσερις βασικές ελευθερίες:

- Την ελευθερία να εκτελεί το λογισμικό όπως θέλει και για όποιον σκοπό θέλει (ελευθερία 0).
- Την ελευθερία να μελετήσει το λογισμικό και να το αλλάξει για να ικανοποιεί τις ανάγκες του (ελευθερία 1). Βασική προϋπόθεση για το παραπάνω είναι η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα².
- Την ελευθερία να αναδιανείμει αντίγραφα του προγράμματος ώστε να μπορεί να βοηθήσει τον γείτονά του (ελευθερία 2).
- Την ελευθερία να αναδιανείμει αντίγραφα του προγράμματος αφού το αλλάξει και το βελτιώσει, ώστε η κοινότητα να επωφεληθεί από αυτές τις αλλαγές (ελευθερία 3). Βασική προϋπόθεση για το παραπάνω είναι η πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα.

1. Ιστορικό

Οι απαρχές του ΚΕΛ βρίσκονται στο μακρινό 1971³. Την εποχή εκείνη ο όρος «ελεύθερο λογισμικό» δεν υπήρχε, καθώς όλο το λογισμικό ήταν ελεύθερο. Μέχρι το 1980 όμως,

1 Οι ορισμοί, οι βασικές αρχές και τα ιστορικά στοιχεία σχετικά με το ελεύθερο λογισμικό στο παρόν κείμενο προέρχονται από δύο βασικές πηγές: τον ιστότοπο <http://www.fsf.org> του Ιδρύματος Ελεύθερου Λογισμικού (Free Software Foundation) και τον ιστότοπο <http://www.gnu.org> του Έργου GNU (GNU Project). Ο λόγος για αυτό είναι η παρουσία και στους δύο οργανισμούς ως ιδρυτή του προγραμματιστή λογισμικού Richard M. Stallman (στο εξής RMS), βασικού δημιουργού του θεωρητικού και ιδεολογικού υποβάθρου του ΚΕΛ. Ο μεγάλος όγκος των γραπτών του RMS μπορεί να βρεθεί σε αυτούς τους δύο ιστότοπους. Οι μεταφράσεις από τα αγγλικά είναι του γράφοντος. Η ανάκτηση των συνδέσμων έγινε τον Δεκέμβριο του 2017.

2 Ο πηγαίος κώδικας είναι οι οδηγίες του προγραμματιστή προς τον υπολογιστή σε γλώσσα κατανοητή από τον άνθρωπο. Στις περισσότερες περιπτώσεις, για την εκτέλεση ενός προγράμματος απαιτείται η μεταγλώττιση αυτού του κώδικα σε γλώσσα κατανοητή από τον υπολογιστή. Στην περίπτωση του μη ελεύθερου λογισμικού, ο κατασκευαστής του προγράμματος δίνει στον χρήστη πρόσβαση μόνο στην εκτελέσιμη μορφή του προγράμματος, αποκλείοντας την πρόσβαση στον πηγαίο κώδικα. Αν και είναι δυνατή κάποια μορφή αντίστροφη μεταγλώττιση, αυτή σπάνια παράγει πηγαίο κώδικα που να μπορεί να αξιοποιηθεί για περαιτέρω ανάπτυξη του προγράμματος.

3 Η ιστορική αναδρομή βασίζεται στα δύο παρακάτω ιστορικά άρθρα: <https://www.gnu.org/gnu/gnu-history.html> και <https://www.gnu.org/gnu/thegnuproject.html> — το δεύτερο είναι μια πιο λεπτομερής εκδοχή του πρώτου.

σχεδόν όλο το λογισμικό ήταν πλέον ιδιόκτητο⁴. Αυτό οδήγησε τον RMS στην απόφαση να ξεκινήσει το Έργο GNU, την προσπάθεια δηλαδή για τη δημιουργία ενός λειτουργικού συστήματος⁵ που να αποτελείται αποκλειστικά από ελεύθερο λογισμικό. Η προσπάθεια αυτή ανακοινώθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου του 1983 και ξεκίνησε τον Ιανουάριο του 1984. Το 1985 ιδρύθηκε το Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού (στο εξής IEL), αρχικά ως ένας τρόπος συγκέντρωσης οικονομικών πόρων για το Έργο GNU.

Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι, παρόλο που από τεχνικής απόψεως το Internet υπήρχε ήδη το 1985, η πρόσβαση σε αυτό αφορούσε μόνο λίγους εκλεκτούς σε κυβερνητικούς οργανισμούς και ακαδημαϊκά ιδρύματα. Η δημιουργία του World Wide Web (WWW) θα γίνει από τον Tim Berners-Lee το 1990, οπότε και ξεκινάει τη λειτουργία του ο πρώτος ιστότοπος στο CERN⁶. Συνεπώς δεν είχαν καν αρχίσει να τίθενται τα θέματα που προέκυψαν με την εκρηκτική διάδοση της χρήσης του Internet από τον γενικό πληθυσμό στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και τον σημερινό αριθμό χρηστών που πλησιάζει τα τέσσερα δισεκατομμύρια χρήστες παγκοσμίως⁷. Παρόλα αυτά, το ΚΕΛ είχε ήδη επισημάνει τη σημασία της ελευθερίας της χρήσης των υπολογιστικών συστημάτων. Σήμερα, με το Internet, την ασύρματη δικτύωση και την κινητή τηλεφωνία να θεωρούνται καθημερινές ανάγκες σε πολλές κοινωνίες, ο έλεγχος των υπολογιστικών συστημάτων αποτελεί ένα θέμα που ξεπερνά τα όρια της τεχνολογικής και επιστημονικής κοινότητας.

Έτσι, το ΚΕΛ έχει επεκτείνει τους στόχους του — ή, από μία άλλη οπτική, έχει επικαιροποιήσει τους στόχους του — συμπεριλαμβάνοντας επιμέρους ζητήματα τα οποία αφορούν πλέον τις σύγχρονες κοινωνίες εν γένει και όχι μόνο την περιορισμένη κοινότητα των προγραμματιστών. Το βασικό ζήτημα, αυτό της ελευθερίας, παραμένει κυρίαρχο, όμως πλέον επεκτείνεται στην καθημερινή ζωή των σύγχρονων κοινωνιών. Στη σελίδα των εκστρατειών του IEL τίθενται ζητήματα όπως η επιτήρηση και η ιδιωτικότητα, οι ευρεσιτεχνίες (πα-

4 «Ιδιόκτητο λογισμικό» είναι η μετάφραση του όρου “proprietary software”, ο οποίος χρησιμοποιείται συνήθως ως το αντίθετο του ελεύθερου λογισμικού. Αυτό δεν είναι πάντα απολύτως ακριβές, για λόγους ευκολίας όμως θα χρησιμοποιήσουμε αυτόν τον όρο με αυτήν την σημασία στο υπόλοιπο του κειμένου.

5 Λειτουργικό σύστημα είναι το σύνολο των προγραμμάτων που χρειάζεται ένας υπολογιστής για να εκτελέσει τις βασικές λειτουργίες. Αυτό περιλαμβάνει από τον πυρήνα (λογισμικό που διαχειρίζεται το υλικό του υπολογιστή σε χαμηλό επίπεδο) μέχρι βασικά προγράμματα όπως ένας επεξεργαστής κειμένου. Λειτουργικά συστήματα είναι μεταξύ άλλων τα Microsoft Windows, το GNU/Linux και τα macOS και iOS της Apple.

6 <https://www.zakon.org/robert/internet/timeline/> (ανακτήθηκε Δεκέμβριο 2017).

7 <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (ανακτήθηκε Δεκέμβριο 2017).

τέντες) και οι περιορισμοί της ελευθερίας που επιφέρουν, η αλληλεγγύη και το δικαίωμα στη συνεργασία, το DRM⁸ και οι ανοιχτές μορφές εγγράφων⁹.

2. Ερωτήματα

Το βασικό ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο το ΚΕΛ μπορεί να θεωρηθεί κίνημα, σύμφωνα με τη θεωρία των κοινωνικών κινήματων. Το ΚΕΛ αυτοχαρακτηρίζεται ως τέτοιο, αλλά αυτό δεν αρκεί για να θεωρηθεί κίνημα. Συγκεκριμένες μάλιστα ιδιαιτερότητες δυσκολεύουν την προσπάθεια ένταξής του σε ένα θεωρητικό πλαίσιο. Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να εντοπίσουμε και να περιγράψουμε τα χαρακτηριστικά του ΚΕΛ και τις ιδιαιτερότητές του και να δούμε αν και πώς αυτά εντάσσονται ή όχι στο θεωρητικό πλαίσιο της συγκρουσιακής πολιτικής. Αν δεχτούμε ως υπόθεση εργασίας ότι μιλάμε όντως για ένα κίνημα, τότε θα πρέπει να το εξετάσουμε ως ένα από τα πρώτα, αν όχι το πρώτο κίνημα μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας, όπου οι διεκδικήσεις πλέον διαμορφώνονται σε συνάρτηση με τους νέους τρόπους ζωής και τις νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης που αναδύονται (Giddens 2001:72).

2.1 Το αίτημα.

Μια από αυτές τις ιδιαιτερότητες είναι το ιδιαίτερα περιορισμένο (τουλάχιστον αρχικά) ζητούμενο. Η ίδια η έννοια του ελεύθερου λογισμικού αρχικά ήταν κατανοητή και αντιληπτή ως σημαντική μόνο από μια περιορισμένη, κλειστή κοινότητα, αυτή των προγραμματιστών και μάλιστα ένα υποσύνολο αυτής το οποίο αυτοχαρακτηρίζεται ως “hacker”¹⁰. Η απαίτηση δε για ελευθερία στη χρήση των υπολογιστών και πώς αυτή συνδέεται με την πραγματική ζωή είναι μάλλον αδιάφορη για το ευρύ κοινό ακόμα και σήμερα, πόσο μάλλον την δεκαε-

8 Digital Rights Management — Διαχείριση Ψηφιακών Δικαιωμάτων ή, όπως αναπροσαρμόστηκε από το ΚΕΛ, Digital Restrictions Management — Διαχείριση Ψηφιακών Περιορισμών. Αφορά τεχνολογίες και νομολογία οι οποίες προσπαθούν να περιορίσουν την αναπαραγωγή και τον διαμοιρασμό περιεχομένου σε ψηφιακή μορφή.

9 OpenDocument. Αφορά τη μορφή με την οποία αποθηκεύεται ένα έγγραφο (κείμενο, φωτογραφία ή άλλο) σε ψηφιακή μορφή. Υπάρχουν μορφές αποθήκευσης οι οποίες μπορούν να αναγνωστούν μόνο από λογισμικό συγκεκριμένης εταιρείας, ή από λογισμικό το οποίο περιέχει ιδιόκτητες πατέντες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να υποχρεώνεται ο χρήστης στη χρήση συγκεκριμένου λογισμικού. Η συγκεκριμένη εκστρατεία έχει ως ζητούμενο την υποχρέωση των δημόσιων οργάνισμών να χρησιμοποιούν για δημόσια έγγραφα και γενικότερα δεδομένα, αποκλειστικά μορφές αποθήκευσης η χρήση των οποίων είναι ελεύθερη από τέτοιους περιορισμούς.

10 Ο όρος αυτός έχει για τους ίδιους τους hackers μια πολύ διαφορετική έννοια από αυτήν του «ψηφιακού εγκληματία» που έχει επικρατήσει σήμερα. Σύμφωνα με το Jargon File (<http://www.catb.org/esr/jargon/>, ανακτήθηκε Δεκέμβριο 2017) ο hacker είναι (μεταξύ άλλων ορισμών) κάποιος ο οποίος απολαμβάνει να εξερευνά τις λεπτομέρειες των υπολογιστικών συστημάτων και τα όριά τους, σε αντίθεση με τον απλό χρήστη ο οποίος αρκείται στην κατανόηση των απολύτως απαραίτητων για την διεκπεραίωση της εργασίας του. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Linus Torvalds, μια εξέχουσα προσωπικότητα στον χώρο του ελεύθερου λογισμικού, τιτλοφορεί την αυτοβιογραφία του (2001) “Just for fun”.

τία του 1980 που τα υπολογιστικά συστήματα δεν αποτελούσαν μέρος της καθημερινής ζωής στον σημερινό βαθμό. Θα πρέπει λοιπόν να αναρωτηθούμε ποια πολιτική διαδικασία, πολιτικές ευκαιρίες ή απειλές οδήγησαν στην εμφάνιση του ΚΕΛ και αν τελικά υφίσταται μια πραγματική σύγκρουση εξουσίας και διεκδικητών ή πρόκειται για μια άνευ νοήματος «εικονική» διεκδίκηση μιας υποκουλτούρας σε αναζήτηση συλλογικής ταυτότητας.

Οι Tarrow και Tilly (2015:10) τονίζουν ότι τα κοινωνικά κινήματα αποτελούν φαινόμενο της συγκρουσιακής πολιτικής, ένα πεδίο που αποτελεί την τομή της συλλογικής δράσης, της σύγκρουσης και της πολιτικής. Το κοινωνικό υπόβαθρο, οι οργανωτικοί πόροι και το πολιτισμικό πλαίσιο της συγκρουσιακής συλλογικής δράσης είναι για τους Tilly και Tarrow «οι βάσεις των κοινωνικών κινήματων». Επισημαίνουν ότι πολλοί σπουδαστές τείνουν να χρησιμοποιούν τον όρο «κοινωνικό κίνημα» για οποιαδήποτε συνύπαρξη συλλογικής δράσης και σύγκρουσης. Αν θεωρήσουμε λοιπόν ότι για να μιλάμε για κοινωνικό κίνημα πρέπει να κινηθούμε στον χώρο της πολιτικής, να υφίστανται δηλαδή αιτήματα τα οποία εμπλέκουν άμεσα ή έμμεσα μία κυβέρνηση ή κάποιον άλλον πόλο εξουσίας, τότε εκ πρώτης όψεως η απαίτηση για ελευθερία στην χρήση των υπολογιστικών συστημάτων δεν αποτελεί (ή τουλάχιστον δεν αποτελούσε την εποχή εκείνη) ένα πολιτικό αίτημα, στοιχείο απαραίτητο για να μπορούμε να μιλάμε για κοινωνικό κίνημα.

Η πολιτική σημασία όμως της τεχνολογίας, είτε μιλάμε για λογισμικό είτε για άροτρο, δεν έχει περάσει απαρατήρητη από τους μελετητές. Ο Καστοριάδης (1991:288) επισημαίνει το γεγονός ότι η καπιταλιστική οικονομία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την καπιταλιστική τεχνική. Ο Castells (2013:24) τοποθετεί την ψηφιακή τεχνολογία σε κεντρική θέση στο αναλυτικό του μοντέλο, καθώς μιλάει για την Παγκόσμια Κοινωνία των Δικτύων, μια κοινωνία η οποία δομείται γύρω από παγκόσμια δίκτυα που λειτουργούν με βάση μικροηλεκτρονικές τεχνολογίες ψηφιακής επικοινωνίας και επεξεργασίας δεδομένων. Ο Ekman (2016:105-106) επισημαίνει την μετατροπή του ελεύθερου χρόνου του χρήστη των μέσων κοινωνικής δικτύωσης σε χρόνο εργασίας και τελικά σε εμπόρευμα. Ο Boutang (2011:57), περιγράφοντας το μοντέλο του γνωσιακού καπιταλισμού, μιλάει για έναν τρόπο παραγωγής βασισμένο στη συλλογική εργασία ανθρώπινων εγκεφάλων μέσα από δίκτυα ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Η ελευθερία στην χρήση των υπολογιστικών συστημάτων λοιπόν, δεδομένου του ρόλου των συστημάτων αυτών στη σημερινή κοινωνία, αποτελεί ένα κατεξοχήν πολιτικό αίτημα, όσο και αν αυτό δεν ήταν ακόμα τόσο προφανές την εποχή που ο RMS έγραφε τα πρώτα του

κείμενα. Ο έλεγχος των υπολογιστικών συστημάτων αποτελεί πλέον κρίσιμο πεδίο, τόσο σε οικονομικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, όπως γίνεται φανερό και από φαινόμενα όπως η (αποτυχημένη) προσπάθεια της Κίνας να δημιουργήσει το δικό της (βασισμένο σε ελεύθερο λογισμικό) λειτουργικό σύστημα¹¹, ή από τις μάχες προπαγάνδας που δίνονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης¹².

Αν θελήσουμε να εξετάσουμε την εμφάνιση του ΚΕΛ χρησιμοποιώντας για εργαλεία έννοιες όπως η δομή πολιτικών ευκαιριών (Tilly και Tarrow 2015:59-60), σκοντάφτουμε πάλι στην ανάγκη να προσδιορίσουμε τις δύο πλευρές της σύγκρουσης. Οι Tilly και Tarrow αναφέρονται στην έννοια του *καθεστώτος* και παραθέτουν έξι ιδιότητες ενός καθεστώτος οι οποίες περιλαμβάνονται στην δομή των πολιτικών ευκαιριών:

- Την πολλαπλότητα ανεξάρτητων κέντρων εξουσίας μέσα σε αυτό.
- Την ευκολία αποδοχής νέων δρώντων.
- Την αστάθεια των τρεχόντων πολιτικών συμπαράταξων.
- Την παρουσία ισχυρών συμμάχων ή υποστηρικτών των διεκδικητών.
- Τον βαθμό κατά τον οποίο το καθεστώς καταστέλλει ή διευκολύνει τη συλλογική διεκδίκηση.
- Αποφασιστικές αλλαγές στα παραπάνω.

Δεν είναι εύκολο να μιλήσουμε για ένα συγκεκριμένο «καθεστώς» στην περίπτωση του ΚΕΛ. Μπορούμε όμως να μιλήσουμε για το πολιτισμικό και κοινωνικό περιβάλλον εκείνης της εποχής, το οποίο βρισκόταν σε μια πολύ ρευστή, μεταβαλλόμενη κατάσταση¹³. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 είχαν αρχίσει να εμφανίζονται οι πρώτοι προσωπικοί υπολογιστές και το 1980 κυκλοφόρησε ο ZX-80, ο φθηνότερος μέχρι τότε προσωπικός υπολογιστής. Η πληροφορική είχε αρχίσει να ξεφεύγει από τα πανεπιστήμια, τους δημόσιους οργανισμούς και τις εταιρείες και να μπαίνει στα σπίτια. Τον Αύγουστο του 1981, η IBM ανακοίνωσε την κυκλοφορία του IBM Personal Computer, του πατριάρχη της γενεαλογίας των σημερινών PC. Το Internet είχε ήδη αρχίσει να σχηματίζεται και ο νόμος του Moore¹⁴ φαινόταν να προαναγγέλ-

11 <http://www.redflag-linux.com/en/> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

12 Ένα από τα πολλά παραδείγματα: <https://news.slashdot.org/story/18/02/01/0429220/twitter-notifies-14-million-users-of-interaction-with-russian-accounts> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

13 Τα ιστορικά στοιχεία σχετικά με την εξέλιξη των προσωπικών υπολογιστών προέρχονται από το ηλεκτρονικό βιβλίο “A History of the Personal Computer” του Roy A. Allan το οποίο βρίσκεται εδώ: https://archive.org/details/A_History_of_the_Personal_Computer (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

14 Ένα αξίωμα του χώρου της πληροφορικής το οποίο λέει ότι η υπολογιστική ισχύς σε κάθε νέο μοντέλο μικροεπεξεργαστή διπλασιάζεται κάθε 18 μήνες, σε σχέση με το κόστος και το μέγεθος (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/Moore's%20law>, ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018). Με βάση τα εμπειρικά δεδομένα, το αξίωμα αυτό ήταν ισχυρό για αρκετά χρόνια, αν και καθώς η σημερινή τεχνολογία πλησιάζει τα όρια των φυσικών νόμων, η ισχύς του αρχίζει πλέον να αμφισβητείται.

λει ένα συναρπαστικό μέλλον. Διακινδυνεύοντας μιαν αναλογία, το «καθεστώς» της εποχής είχε κάποια από τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται παραπάνω, καθώς τα ανεξάρτητα κέντρα εξουσίας ήταν όντως πολλά και νέοι δρώντες εμφανίζονταν καθημερινά (οι εταιρείες που ανέπτυσαν συνεχώς νέες τεχνολογίες) καθώς η πληροφορική διείσδυε με ταχύτητα στην καθημερινή ζωή. Το βασικότερο όμως χαρακτηριστικό ήταν ο ρυθμός των αποφασιστικών αλλαγών που συνέβαιναν στον χώρο της πληροφορικής.

Η έννοια όμως που μπορεί να εξηγήσει καλύτερα την εμφάνιση του ΚΕΛ είναι η πολιτική απειλή. Ο Tarrow (2011:160) ορίζει την έννοια της πολιτικής ευκαιρίας ως την (υποκειμενικά αντιλαμβανόμενη) πιθανότητα ότι μια δράση συλλογικής διαμαρτυρίας θα οδηγήσει με επιτυχία στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Ορίζει την πολιτική απειλή όχι ως το αντίθετο της πολιτικής ευκαιρίας, αλλά ως μια αναλυτικά ξεχωριστή έννοια, σχετική με το κόστος που μπορεί να έχει η ανάληψη δράσης ή αντίστοιχα η απραξία. Στην περίπτωση του ΚΕΛ, η ανάληψη δράσης είχε για τους υποστηρικτές του ελάχιστο ως μηδενικό κόστος. Αντίθετα, η μη ανάληψη δράσης είχε τον κίνδυνο ένα αγαθό που μέχρι τότε ήταν κοινόκτητο — το λογισμικό, η ελευθερία χρήσης του και η γνώση που εμπεριέχεται στην ενασχόληση με αυτό — να γίνει αντικείμενο ιδιοποίησης. Μια μορφή δηλαδή «περίφραξης των κοινών», η οποία θα είχε ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό όσων δεν ήταν διατεθειμένοι να συμβιβαστούν με τους κανόνες της αγοράς τόσο από το συναρπαστικό μέλλον που διαγραφόταν, όσο και από τη συλλογική εξερεύνηση των νέων δυνατοτήτων της τεχνολογίας της πληροφορικής που μέχρι τότε ήταν ο κανόνας. Από την οπτική της πολιτικής απειλής λοιπόν, η ανάληψη δράσης ήταν μονόδρομος για ανθρώπους όπως ο RMS αλλά και για τους υπόλοιπους hackers που συμμετείχαν στο ΚΕΛ.

2.2 Ο χώρος της σύγκρουσης και οι αντίπαλοι.

Το ΚΕΛ δεν αφορά όπως είδαμε ένα συγκεκριμένο κράτος. Από την αρχή, παρόλο που οι ρίζες του βρίσκονται στις Η.Π.Α., ο αντίπαλος δεν ήταν μια διακριτή κρατική εξουσία αλλά η έκφραση της καπιταλιστικής λογικής στην προσπάθεια των εταιρειών να ιδιοποιηθούν αυτό που μέχρι τότε ήταν κοινόκτητο, δηλαδή το λογισμικό. Η σύγκρουση με την κρατική εξουσία προέκυψε στη συνέχεια, τόσο με τη στήριξη της κρατικής εξουσίας προς την πλευρά των εταιρειών, όσο και με την επέκταση των διεκδικήσεων σε ζητήματα που σχετίζονται περισσότερο με την κρατική εξουσία όπως η επιτήρηση. Έτσι, ακόμα και πριν τη διάδοση του Internet, το ΚΕΛ είχε υποστηρικτές σε πολλές χώρες του κόσμου, λειτουργώντας από την

αρχή σε ένα σημαντικά διαφοροποιημένο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον. Ο χώρος λοιπόν στον οποίον υφίσταται αυτή η σύγκρουση, θα πρέπει να προσδιοριστεί εξ αρχής ώστε να μπορέσουμε να χρησιμοποιήσουμε τα εργαλεία της θεωρίας των κοινωνικών κινημάτων με έναν τρόπο που να έχει νόημα.

Η πιο απλή και προφανής απάντηση θα ήταν να μιλήσουμε για το Internet. Οι δυνατότητες συνεργασίας που προσέφερε ήδη από την εποχή πριν την δημιουργία του WWW συνέβαλαν χωρίς αμφιβολία στην εμφάνιση και διάδοση του ΚΕΛ. Από την άλλη, το ελεύθερο λογισμικό αποτελεί σημαντικό μέρος της υποδομής του σημερινού Internet καθώς σημαντικές κατηγορίες λογισμικού κυριαρχούνται από προγράμματα ελεύθερου λογισμικού, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το λογισμικό που χρησιμοποιείται στους web servers, όπου δύο προγράμματα ελεύθερου λογισμικού, ο Apache και ο Nginx βρίσκονται στις δύο πρώτες θέσεις με συνολικό μερίδιο αγοράς¹⁵ 84,3%. Το Internet όμως δεν είναι παρά ένα μέρος της παγκόσμιας κοινωνικής δομής, ένα εργαλείο επικοινωνίας. Αν δεχτούμε την ανάλυση του Castells περί Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων, είναι φυσικά ένα πολύ σημαντικό εργαλείο επικοινωνίας, καθώς πέρα από τις νέες δυνατότητες που το ίδιο προσφέρει, έγινε φορέας και παραδοσιακών μέσων μαζικής ενημέρωσης, όπως οι εφημερίδες και η τηλεόραση, μέσα από μια διαδικασία σύγκλισης και συγχώνευσης. Ο σημαντικός ρόλος του Internet στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία οδήγησε όπως είναι φυσικό τόσο σε πολυεπίπεδες μάχες εξουσίας που αφορούν το ίδιο το Internet, όσο και στη χρήση του ως μέσου σε αντιπαραθέσεις οικονομικού ή πολιτικού περιεχομένου. Αν όμως δεχτούμε ότι ο χώρος της σύγκρουσης στην οποία λαμβάνει μέρος το ΚΕΛ περιορίζεται στο Internet, θα πρέπει να αρνηθούμε τη σημασία που έχει το Internet για τις σύγχρονες κοινωνίες και την αλληλεπίδρασή του με τον πραγματικό κόσμο, όπως περιγράφεται από μελετητές όπως ο Castells, υποβαθμίζοντας έτσι σημαντικά και τη σημασία της τεχνολογίας στην πολιτική διαδικασία, κάτι που δεν φαίνεται να είναι σωστό. Η τοποθέτηση της σύγκρουσης σε έναν ευρύτερο χώρο ο οποίος να περιλαμβάνει και τον πραγματικό κόσμο φαίνεται πιο λογική, οδηγώντας μας έτσι στην υιοθέτηση της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων ως το πιο κατάλληλο μοντέλο για την περιγραφή του χώρου αυτής της σύγκρουσης.

Όπως επισημαίνει ο Castells (2010:xviii), καθώς οι θεσμοί του έθνους-κράτους σταδιακά χάνουν τη δυνατότητά τους να ελέγχουν τις παγκόσμιες ροές πληροφορίας και πλούτου, οι

¹⁵ Τα στοιχεία αφορούν τον Φεβρουάριο του 2018 και ανακτήθηκαν από εδώ: https://w3techs.com/technologies/overview/web_server/all.

γεωπολιτικές στρατηγικές και τα κοινωνικά κινήματα παγκοσμιοποιούνται ώστε να αντιμετωπίσουν παγκόσμιους πλέον πόλους εξουσίας. Το ΚΕΛ είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός παγκοσμιοποιημένου κοινωνικού κινήματος. Από το αρχικό αίτημα της ελευθερίας του λογισμικού, μέχρι τις σημερινές εκστρατείες που περιλαμβάνουν θέματα όπως η επιτήρηση και οι πατέντες, το ΚΕΛ θέτει ζητήματα που αφορούν την παγκόσμια κοινότητα. Οι πόλοι εξουσίας που συναντά απέναντί του είναι ποικίλοι. Η ιδιοκτησία του λογισμικού, αλλά και η παρεμπόδιση του ανταγωνισμού με μεθόδους όπως η νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας και οι πατέντες, αφορούν κυρίως τις μεγάλες διεθνικές εταιρείες οι οποίες κυριαρχούν στην παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική οικονομία. Συμμάχους τους σε αυτήν την προσπάθεια κυριαρχίας βρίσκουν τις εθνικές και υπερεθνικές πολιτικές και γραφειοκρατικές δομές που, με την ιδεολογική κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού, είναι σχεδόν αποκλειστικά υπέρμαχοι της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Οι εκπρόσωποι της ιδεολογίας του καταναλωτισμού, της κατανάλωσης δηλαδή όχι ως ικανοποίηση βασικών αναγκών αλλά ως μέσο αναψυχής, έχουν κάθε λόγο να είναι αντίθετοι στην απώλεια ενός ακόμη προϊόντος προς πώληση, του λογισμικού.

Ο Sklair (2016:503-511) περιγράφει αυτές τις τρεις δομές (ή καλύτερα τα ανώτερα στελέχη τους) ως συστατικά μέρη αυτού που ονομάζει Διεθνική Καπιταλιστική Τάξη (Transnational Capitalist Class, στο εξής TCC). Το εταιρικό τμήμα αποτελείται από αυτούς που ελέγχουν τις διεθνικές εταιρείες. Το πολιτικό τμήμα αποτελείται από πολιτικούς και στελέχη διεθνικών οργανισμών. Το καταναλωτικό τμήμα είναι οι έμποροι και τα ΜΜΕ. Τέλος, τα ανώτερα στελέχη των εταιριών που προσφέρουν χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και υπηρεσίες δημοσίων σχέσεων, καθώς και τα μέλη των think tanks με νεοφιλελεύθερο ιδεολογικό προσανατολισμό, αποτελούν το επαγγελματικό τμήμα. Δομείται έτσι μια νέα, αναδυόμενη τάξη που αναλαμβάνει να συνεχίσει την καπιταλιστική συσσώρευση σε έναν κόσμο όπου οι παλαιότερες, τοπικές άρχουσες τάξεις έχουν αρχίσει να χάνουν την κυριαρχία τους. Μια τάξη της οποίας χαρακτηριστικό στοιχείο της ιδεολογίας της είναι η ιδέα ότι η δουλειά της κοινωνίας είναι οι δουλειές, όπως λέει ο Sklair (2016:514). Μια τάξη η οποία μπορεί να αναγνωριστεί ως «εξουσία» με την ευρύτερη έννοια στη δικτυωμένη, παγκοσμιοποιημένη κοινωνία του 21^{ου} αιώνα και τα συμφέροντα της οποίας είναι αντίθετα με τα αιτήματα του ΚΕΛ για ελευθερία και συνεργασία. Αυτό δεν αποκλείει βέβαια την ύπαρξη επιμέρους αντιπάλων, είτε αυτοί είναι μέλη της TCC είτε όχι. Μια εκστρατεία του ΚΕΛ αφορά τη νομοθεσία για τις πατέντες

ειδικά στην Ευρώπη¹⁶, κάτι που το φέρνει αντιμέτωπο με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη γραφειοκρατία της. Η εκστρατεία ενάντια στην επιτήρηση¹⁷ από τη φύση της αφορά κυβερνητικούς θεσμούς, είτε πρόκειται για διεθνική επιτήρηση είτε για εθνική, όπως στην περίπτωση της Κίνας. Διαμορφώνεται έτσι ένα πολυεπίπεδο πεδίο διεκδικήσεων. Δεν πρόκειται για ένα κίνημα που δρα σε μια συγκεκριμένη χώρα, με αντίπαλο μια συγκεκριμένη κυβέρνηση και με ένα καλά καθορισμένο σύνολο αιτημάτων, η ικανοποίηση των οποίων μπορεί να καθορίσει την επιτυχία ή όχι του κινήματος. Αντίθετα, με πολύ ταιριαστό τρόπο για τη ρευστή παγκόσμια κοινωνία του 21^{ου} αιώνα, φαίνεται πως πρόκειται για ένα κίνημα το οποίο προσπαθεί να διαμορφώσει τη ρευστότητα αυτή, θέτοντας αιτήματα που αφορούν κρίσιμα σημεία, προς όφελος της κοινωνίας και ερχόμενο σε αντιπαράθεση με αντιπάλους όλων των επιπέδων, από το παγκόσμιο (TCC), το υπερεθνικό (Ευρωπαϊκή Ένωση), το εθνικό (κυβερνήσεις) ή ακόμα και το τοπικό.

2.3 Ρεπερτόρια δράσης.

Ιδιαιτερότητες συναντάμε και στον τρόπο δράσης. Αν και έχουν υπάρξει τυπικές μορφές συλλογικής δράσης (όπως διαδηλώσεις) στην ιστορία του ΚΕΛ, αυτές δεν είναι ο κανόνας. Η πιο ορατή και συνηθισμένη μορφή συλλογικής δράσης στην περίπτωση του ΚΕΛ ίσως είναι τελικά η ίδια η ανάπτυξη ελεύθερου λογισμικού υποκείμενου σε συγκεκριμένες άδειες χρήσης (GNU General Public License¹⁸ και άλλες) οι οποίες έχουν ως στόχο να εξασφαλίσουν την τήρηση των τεσσάρων βασικών ελευθεριών που αναφέραμε παραπάνω. Η τοποθέτηση δε των συλλογικών δράσεων του ΚΕΛ στο συνεχές βία-παρεμπόδιση-σύμβαση όπως εννοιολογείται από τον Sydney Tarrow (2011:99) είναι από μόνη της ένα ερώτημα.

Το να προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε μορφές βίαιες συλλογικής δράσης στο ΚΕΛ θα ήταν μάλλον μάταιο και δεν θα επεκταθούμε περισσότερο. Οι μορφές της παρεμπόδισης και της σύμβασης είναι αυτές που φαίνεται να αποτελούν μέρος του ρεπερτορίου του ΚΕΛ. Αναφερθήκαμε ήδη στην ανάπτυξη του ελεύθερου λογισμικού ως μορφή συλλογικής δράσης. Είναι εύκολο να εξηγήσουμε γιατί συμβαίνει αυτό, αν εξετάσουμε γιατί οι hackers γράφουν κώδικα. Ο Linus Torvalds λέει πως ο προγραμματισμός είναι ενδιαφέρον, συναρπαστικός και του προσφέρει χαρά. Ο Vinton Cerf, ο οποίος αναφέρεται μερικές φορές ως «ο πατέρας του Internet», βρίσκει κάτι «εκπληκτικά δελεαστικό» στον προγραμματισμό (Himanen 2001:3).

16 <https://fsfe.org/campaigns/swpat/swpat.en.html> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

17 <https://www.fsf.org/campaigns/surveillance> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

18 <https://www.gnu.org/licenses/gpl.txt> (ανακτήθηκε Δεκέμβριο 2017).

Αυτή ακριβώς η ευχαρίστηση και η χαρά βρέθηκε να απειλείται από τον αποκλεισμό των κοινών που αναφέραμε παραπάνω. Η συλλογική ανάπτυξη λογισμικού λοιπόν είναι ένας τρόπος δράσης ο οποίος μπορεί να θεωρηθεί μορφή παρεμπόδισης γιατί ακριβώς επηρεάζει τις κοινωνικές και πολιτισμικές προσδοκίες (Tarrow 2011:101). Η ύπαρξη ενός λειτουργικού συστήματος ελεύθερου λογισμικού σημαίνει ότι η χρήση ενός υπολογιστή δεν ταυτίζεται υποχρεωτικά με την αγορά ενός εμπορικού λειτουργικού συστήματος. Η συγγραφή και διάθεση ελεύθερου λογισμικού αποτελεί δηλαδή μια μορφή διαμαρτυρίας η οποία αντιμετωπίζει ευθέως το ίδιο το ζητούμενο, όπως στην περίπτωση των ακολούθων του Γκάντι οι οποίοι διαμαρτύρονταν για το μονοπώλιο των Βρετανών κατακτητών στην κατασκευή υφασμάτων υφαίνοντας οι ίδιοι υφάσματα σε χειροκίνητους αργαλειούς, αυτό που οι Ιταλοί ονομάζουν «η πρακτική του στόχου» (Tarrow 2011:102). Παράλληλα, η ανάπτυξη λογισμικού έχει για τους προγραμματιστές του ΚΕΛ αρνητικό κόστος, καθώς αντλούν ευχαρίστηση από αυτήν.

Ο κώδικας του DeCSS τυπωμένος σε μπλουζάκι.

Αυτό βέβαια δεν αποκλείει άλλες μορφές συλλογικής δράσης. Το 1999 ξεκίνησε μια σειρά δικών ενάντια στην κυκλοφορία ενός προγράμματος (DeCSS¹⁹) το οποίο επέτρεπε την αποκρυπτογράφηση και αναπαραγωγή ενός DVD χωρίς τη χρήση κάποιας συσκευής ή προγράμματος εγκεκριμένου από την DVD Copy Control Association (CCA). Αν και το πρόγραμμα αρχικά κυκλοφόρησε χωρίς τον πηγαίο κώδικα, σύντομα ο βασικός αλγόριθμος και τα κλειδιά που περιείχε διέρρευσαν, επιτρέποντας έτσι τη δημιουργία ελεύθερου λογισμικού αναπαραγωγής DVD. Μέχρι τότε

αυτό δεν ήταν δυνατό, καθώς η αδειοδότηση από την CCA είχε ως όρο την απαγόρευση διανομής του κώδικα. Καθώς το λειτουργικό GNU/Linux δεν ήταν τότε ιδιαίτερα διαδεδομένο, η δημιουργία ιδιόκτητου λογισμικού αναπαραγωγής DVD για GNU/Linux δεν ήταν εμπορικά συμφέρουσα και έτσι δεν υπήρχε κάποιο πρόγραμμα αναπαραγωγής DVD για GNU/Linux, ελεύθερο ή ιδιόκτητο. Αν κάποιος χρήστης GNU/Linux ήθελε λοιπόν να παρακολουθήσει ένα DVD που κατείχε νόμιμα, αυτό δεν ήταν δυνατό χωρίς τη χρήση αυτού του αλγορίθμου. Η κυκλοφορία του όμως ερχόταν σε αντίθεση με μια σειρά νόμων²⁰ οι οποίοι υλο-

19 Τα ιστορικά στοιχεία για το θέμα του DeCSS ανακτήθηκαν τον Φεβρουάριο του 2018 από εδώ: <https://cyber.harvard.edu/openlaw/DVD/research/chronology.html>.

20 Οι νόμοι αυτοί συμπεριλαμβάνουν τον DMCA στις Η.Π.Α., και την EUCD στην Ευρώπη, η οποία υλοποιήθηκε στην Ελλάδα με τον νόμο 3057/2002 (https://cyber.harvard.edu/media/eucd_materials, ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

ποιούσαν τις συνθήκες WCT και WPPT του Παγκόσμιου Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας (WIPO). Δημιουργήθηκε έτσι το παράδοξο να είναι τυπικά παράνομο να παρακολουθήσει κάποιος ένα DVD που κατείχε νόμιμα, σε έναν υπολογιστή που κατείχε νόμιμα. Η κοινότητα του ελεύθερου λογισμικού αντέδρασε στην απαγόρευση διακίνησης του αλγορίθμου από τα δικαστήρια εφευρίσκοντας διάφορους δημιουργικούς τρόπους για τη διάδοσή του, όπως τη χρήση διαφόρων μορφών στεγανογραφίας (κάτι που οδήγησε στη δημιουργία του πρώτου γνωστού παράνομου πρώτου (με την μαθηματική έννοια) αριθμού²¹), την εκτύπωση σε μπλουζάκια, την κυκλοφορία μιας δραματικής απαγγελίας του κώδικα²², καθώς και την κυκλοφορία σε μορφή γιαπωνέζικου χαϊκού²³, προσπαθώντας να τονίσουν τον παραλογισμό της απαγόρευσης ενός αλγόριθμου.

Οι συμβατικές μορφές συλλογικής δράσης δεν λείπουν από το ρεπερτόριο του ΚΕΛ. Η ειρηνική διαδήλωση, μια μορφή διαμαρτυρίας που από παρεμπόδιση έφτασε να θεσμοποιηθεί μέσα από τη διαδικασία του εκδημοκρατισμού (Tarrow 2011:112) δεν είναι μια μορφή διαμαρτυρίας που θα συναντήσουμε συχνά στο ΚΕΛ, όμως είναι υπαρκτή, ιδίως σε περιπτώσεις επιμέρους διεκδικήσεων όπως οι πατέντες λογισμικού, όπου η διεκδίκηση μπορεί πιο εύκολα να στραφεί εναντίον ενός συγκεκριμένου θεσμού. Ένα παράδειγμα:

Διαμαρτυρία στα γραφεία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Πνευματικής Ιδιοκτησίας στο Μόναχο, στις 16 Απριλίου 2009

Στην Ευρώπη, το λογισμικό δεν υπόκειται σε συγκεκριμένη νομοθεσία περί διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, σε αντίθεση με τις Η.Π.Α. και την Ιαπωνία. Έχουν γίνει όμως προσπάθειες από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αλλάξει αυτή η κατάσταση, εναρμονίζοντας την ευρωπαϊκή νομοθεσία με αρνητικό για το ελεύθερο λογισμικό τρόπο, επιτρέποντας δηλαδή την κατοχύρωση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας για λογισμικό, με τελευταία (αποτυχημένη) προσπάθεια την οδηγία που απορρίφθηκε το 2005²⁴. Σημαντικό ρόλο σε αυτήν την αποτυχία έπαιξε η αντίδραση από οργανώσεις όπως το ευρωπαϊκό Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού, που κυμαινόταν από ενημέρωση και lobbying έως ειρηνικές διαδηλώσεις, όπως αυτή που έγινε στις 14 Απριλίου 2004 στις Βρυξέλλες²⁵.

21 http://primes.utm.edu/curios/page.php?number_id=953 (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

22 http://www.cs.cmu.edu/~dst/DeCSS/Gallery/css_descramble.mp3 (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

23 <http://www.cs.cmu.edu/~dst/DeCSS/Gallery/decss-haiku.txt> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

24 <https://fsfe.org/campaigns/swpat/swpat.en.html> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

25 <https://edri.org/edriagramnumber2-8softpat/> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

2.4 Οργανωτικές δομές.

Οι οργανωτικές δομές του ΚΕΛ ποικίλουν σε μεγάλο βαθμό, συνέπεια και της αποκεντρωμένης, δικτυακής μορφής του. Οι εντοπισμένες στις Η.Π.Α. ρίζες του σχετίζονται πιθανώς με τη μορφή του μη κερδοσκοπικού ιδρύματος του ΙΕΛ. Συναντάμε όμως και άλλες μορφές οργάνωσης, όπως συλλόγους (όπως οι ελληνικές περιπτώσεις του Συλλόγου Χρηστών και Φίλων Linux και του GreekLUG²⁶), τη μορφή του αυτοδιοικούμενου έργου (όπως το λειτουργικό σύστημα Debian Linux²⁷ αλλά και μικρότερες, λιγότερο θεσμικές συλλογικότητες διαδικτυακά οργανωμένες), χαλαρά οργανωμένες συλλογικότητες όπως τα hackerspaces τα οποία είναι φυσικοί τόποι συγκέντρωσης με στόχο τη συλλογική εργασία και συνεργασία σε διάφορα θέματα μεταξύ των οποίων και το ελεύθερο λογισμικό²⁸, ακόμα και κερδοσκοπικές εταιρείες οι οποίες λειτουργούν με βάση τις αρχές του ΚΕΛ και εξυπηρετώντας τους στόχους του, όπως η Slackware Linux Inc.²⁹ Τίθεται έτσι και το ερώτημα αν και σε ποιο βαθμό έχει προχωρήσει η θεσμοποίηση του ΚΕΛ και ποιες από τις παραπάνω μορφές τελικά μπορούν ή όχι να εξεταστούν ως οργανωτικές δομές ενός κοινωνικού κινήματος.

Η πληθώρα των οργανωτικών δομών που χαρακτηρίζει το ΚΕΛ αντανακλά το πολυεπίπεδο πεδίο διεκδικήσεων που αναφέραμε παραπάνω. Από το Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού που έχει μια παγκόσμια παρουσία και ρόλο, το ευρωπαϊκό αντίστοιχό του που δρα κυρίως στην Ευρώπη, ως τους εθνικής εμβέλειας συλλόγους και την τοπική δράση των hackerspaces, παρατηρούμε μια κλιμάκωση των οργανωτικών δομών. Μια αντίστοιχη κλιμάκωση υπάρχει και στους στόχους των οργανώσεων: το Debian Linux και η Slackware Linux Inc. έχουν έναν περιορισμένο στόχο, τη δημιουργία και ανάπτυξη ενός λειτουργικού συστήματος ελεύθερου λογισμικού, ο οποίος εντάσσεται όμως στα πλαίσια των στόχων του ΚΕΛ, σε αντίθεση με οργανισμούς όπως το ΙΕΛ η δράση του οποίου επεκτείνεται σε θέματα που ξεφεύγουν από τα στενά πλαίσια του λογισμικού. Οι μορφές των οργανωτικών δομών ποικίλουν όπως είδαμε σε μεγάλο βαθμό. Συγκεκριμένες οργανωτικές δομές θα μπορούσαν να περιγραφούν με τα μοντέλα που περιγράφει ο Tarrow (2011:123-132). Το Debian Linux βασίζεται σε μια προσεκτικά οργανωμένη ιεραρχική δομή³⁰ και δηλώνει ότι ως οργανισμός προσυπογράφει ένα είδος «κοινωνικού συμβολαίου», ένα σύνολο δεσμεύσεων το οποίο ονομάζεται “Debian Social

26 HEL.L.U.G., Hellenic Linux Users Group (<https://www.hellug.gr>) και GreekLUG, Greek Linux Users Group (<https://www.greeklug.gr>). Ο πρώτος σύλλογος είναι παλαιότερος, αλλά ο δεύτερος φαίνεται να είναι πλέον πιο ενεργός.

27 <https://www.debian.org>

28 Ελληνικό παράδειγμα: <https://www.hackerspace.gr>.

29 <http://www.slackware.com>

30 <https://www.debian.org/intro/organization> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

Contract³¹». Μια οργάνωση δηλαδή η οποία θυμίζει την οργάνωση ενός κόμματος, με πολιτικό συμβούλιο και πρόγραμμα. Στο άλλο άκρο, συναντάμε την περίπτωση του «καλοπροαίρετου δικτάτορα», όπου ένα έργο ελεύθερου λογισμικού συντονίζεται από ένα μόνο άτομο, το οποίο είναι de facto αποδεκτό από την υπόλοιπη κοινότητα, όπως στην περίπτωση της διανομής Slackware (Patrick Volkerding) και του πυρήνα Linux (Linus Torvalds). Μπορούμε να μιλήσουμε επίσης για ηγετικές μορφές του ΚΕΛ, όπως ο RMS ή και ο Linus Torvalds, οι οποίοι δεν ηγούνται με την τυπική έννοια του όρου, αλλά το έργο τους είτε στο θεωρητικό είτε στο πρακτικό επίπεδο προσδίδει ένα ιδιαίτερο βάρος στα λεγόμενά τους. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν οι χαλαρά οργανωμένες συλλογικότητες που αναφέραμε παραπάνω, οι οποίες λειτουργούν είτε στο φυσικό επίπεδο (όπως τα hackerspaces) είτε διαδικτυακά, άτομα δηλαδή που συνεργάζονται χωρίς συγκεκριμένη δομή για την επίτευξη ενός σκοπού. Αυτή η ευρεία ποικιλία που συναντάμε στις οργανωτικές δομές του ΚΕΛ παρατηρείται γενικά στις σημερινές μορφές των κοινωνικών κινήματων, όπως επισημαίνει και ο Tarrow (2011:129-130).

Μια έννοια που θα μπορούσε να περιγράψει καλύτερα το ΚΕΛ, είναι αυτό της κινηματικής κοινότητας. Η κινηματική κοινότητα ορίζεται από τον Staggenborg (Hassan και Staggenborg 2015:341) ως μια δομή που αποτελείται από δίκτυα ατόμων, θεσμικούς υποστηρικτές, εναλλακτικούς θεσμούς, πολιτισμικές δραστηριότητες, αλλά και κινηματικές οργανώσεις και άλλους δρώντες που υποστηρίζουν τους στόχους του κινήματος. Δεδομένου ότι και οι ίδιοι οι υποστηρικτές του ΚΕΛ αναφέρονται πολύ συχνά στην κοινότητα του ελεύθερου λογισμικού, ο παραπάνω ορισμός φαίνεται να περιγράφει με ακρίβεια την οργάνωση του ΚΕΛ.

Ας αναφερθούμε εδώ και στην περίπτωση των θεσμικών υποστηρικτών με ένα χαρακτηριστικό ελληνικό παράδειγμα: το 2008 ιδρύθηκε μια μη κερδοσκοπική εταιρεία, η Εταιρεία ΕΛ/ΛΑΚ³², με στόχους που αναφέρονται στο ελεύθερο λογισμικό. Μέλη αυτής της εταιρείας είναι θεσμικοί οργανισμοί, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται εικοσιτέσσερα ελληνικά πανεπιστήμια και ΤΕΙ, τέσσερα ερευνητικά ιδρύματα, τρεις επαγγελματικές ενώσεις, ο Σύλλογος Χρηστών και Φίλων Linux και τέσσερις ακόμα οργανισμοί. Παρά το θεσμικό ρόλο των συμμετεχόντων αλλά και της ίδιας της εταιρείας, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αποτελεί μέρος της κοινότητας ελεύθερου λογισμικού, παρόλο που δεν θα μπορούσαμε να την εντάξουμε στο μοντέλο των κινηματικών οργανώσεων.

31 https://www.debian.org/social_contract (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

32 <https://ellak.ellak.gr>.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι η οργάνωση του ΚΕΛ μπορεί να περιγραφεί αρκετά καλά με το μοντέλο της κινηματικής κοινότητας, καθώς πέρα από κινηματικές οργανώσεις, θεσμικούς υποστηρικτές, δίκτυα και ιδιόμορφες δομές όπως το Debian, βασίζεται ιδιαίτερα και στη συμμετοχή ανεξάρτητων ατόμων, μια ρευστή κινηματική κοινότητα δηλαδή η οποία οργανώνεται, επικοινωνεί και λειτουργεί μέσα από τον χώρο που κατεξοχήν προσπαθεί να προστατέψει, το Internet.

2.5 Αξίες και σύμβολα.

Η αξιακή πλαισίωση του ΚΕΛ έχει επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ξεκινώντας από τα θεωρητικά κείμενα του RMS³³, παρατηρεί κανείς την κεντρική θέση της έννοιας «ελευθερία». Η έννοια της συνεργασίας αποτελεί επίσης βασική αξία στα κείμενα του RMS. Μπορεί κανείς επίσης να εντοπίσει αντικαπιταλιστικές θέσεις με τη μορφή της κριτικής στην «αδικία» του ελεγχόμενου από μεγάλες εταιρείες λογισμικού και την αρνητική στάση προς την πνευματική ιδιοκτησία, αλλά και αποδοχή της κοινωνίας της αγοράς καθώς τονίζεται το γεγονός ότι το ελεύθερο λογισμικό μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συναλλαγής χωρίς αυτό να έρχεται σε αντίθεση με τις αρχές του ΚΕΛ. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υφίσταται μια συγκεκριμένη αξιακή πλαισίωση. Σε συνδυασμό όμως με τις απόπειρες τοποθέτησης του ΚΕΛ στον χώρο της αριστεράς και μάλιστα της κομμουνιστικής³⁴, αλλά και την «εξ' αριστερών» κριτική που του ασκείται (Kleiner 2010:36), η περίπτωση του ΚΕΛ επιβεβαιώνει τη σημασία της παρατήρησης του Snow (2004:397) για τα τέσσερα λάθη των επιχειρημάτων που προσπαθούν να αντιστοιχίσουν την παραγωγή των αξιακών πλαισιώσεων των κοινωνικών κινήματων σε συγκεκριμένες ιδεολογίες και την συνεπαγόμενη ιδεολογική ομοιογένεια όσων συμμετέχουν σε αυτά. Στην περίπτωση του ΚΕΛ μάλιστα η συγκεκριμένη αξιακή πλαισίωση οδήγησε στη δημιουργία από ένα μέρος της κοινότητας ενός νέου όρου, αυτού του Ανοιχτού Λογισμικού (Open Source Software) με στόχο καταρχήν την προώθηση του ελεύθερου λογισμικού σε χώρους όπως οι εταιρείες όπου οι κανονιστικές συνδηλώσεις του όρου «ελεύθερο λογισμικό» πιθανώς να επιδρούσαν αρνητικά στη διάδοσή του. Τελικά όμως σχετίστηκε με μια διαφορετική φιλοσοφία, βασισμένη κυρίως σε πρακτικά πλεονεκτήματα. Όπως λέει ο

33 Αυτά τα κείμενα βρίσκονται συγκεντρωμένα στον σύνδεσμο <https://www.gnu.org/philosophy/philosophy.html>, αλλά και στο βιβλίο “Free Software, Free Society, Selected Essays of Richard M. Stallman Second Edition” που αναφέρεται στη βιβλιογραφία.

34 Ενδεικτικά άρθρα: <http://freesoftwaremagazine.com/articles/1707/>, <http://edition.cnn.com/2000/TECH/computing/02/11/free.software.idg/> (ανακτήθηκαν Δεκέμβριο 2017).

RMS, «το ανοιχτό λογισμικό είναι μέθοδος ανάπτυξης λογισμικού, το ελεύθερο λογισμικό είναι κοινωνικό κίνημα» (Stallman 2010:84).

Ο Melucci (1996:350-351) επισημαίνει τα δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ιδεολογική πλαισίωση της αρχικής φάσης ενός κινήματος: τον κεντρικό ρόλο του θέματος της αναγέννησης, της επιστροφής δηλαδή σε μια «χρυσή εποχή» και την άρνηση της απόστασης μεταξύ των προσδοκιών και της πραγματικότητας. Δύο στοιχεία τα οποία είναι εύκολο να εντοπίσει κανείς στα γραπτά του RMS. Οι τέσσερις ελευθερίες που αναφέραμε στην εισαγωγή, είναι ακριβώς τα χαρακτηριστικά της «χρυσής εποχής» της ανάπτυξης της πληροφορικής, όταν η εμπορευματοποίηση του λογισμικού δεν είχε ακόμα επεκταθεί και η ανάπτυξη του λογισμικού αφορούσε κυρίως τον ακαδημαϊκό χώρο³⁵, μέσα σε ένα πνεύμα συνεργασίας και ακαδημαϊκής ελευθερίας. Το δεύτερο χαρακτηριστικό, η άρνηση της απόστασης μεταξύ των προσδοκιών και της πραγματικότητας, εκφράστηκε με την ίδια την έναρξη του έργου GNU, καθώς η δημιουργία ενός ελεύθερου λειτουργικού συστήματος μέσω της συνεργασίας προγραμματιστών που θα πρόσφεραν την εργασία τους χωρίς αντάλλαγμα ήταν ακριβώς η άρνηση μιας πραγματικότητας που είχε ήδη διαμορφωθεί, όπου το λογισμικό ήταν αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας και εμπορευματοποίησης και οι προγραμματιστές αναγκάζονταν να υπογράψουν συμφωνίες εμπιστευτικότητας.

Η λειτουργία της ιδεολογίας τοποθετείται από τον Melucci (1996:352-355) στην επόμενη φάση της ύπαρξης ενός κινήματος, αποδίδοντάς της δύο λειτουργίες: μια λειτουργία ολοκλήρωσης του κινήματος ως συνόλου και μια στρατηγική λειτουργία σε σχέση με το περιβάλλον. Στην πρώτη περίπτωση, η ιδεολογία παγιώνει τη συλλογική ταυτότητα, καθορίζει τα όρια του κινήματος και προστατεύει την ενότητα του κινήματος από εσωτερικές συγκρούσεις. Στην δεύτερη περίπτωση, λειτουργεί με δύο τρόπους: πρώτον, επεκτείνοντας τα όρια εντός των οποίων το κίνημα δρα μέσα στο πολιτικό σύστημα, επεκτείνοντας έτσι και το πεδίο επιρροής του· δεύτερον, επεκτείνοντας τη βάση του κινήματος, ωθώντας ομάδες που δεν παίρνουν μέρος στη σύγκρουση να εμπλακούν σε αυτήν.

Δεν μπορούμε να ξέρουμε κατά πόσο ο RMS είχε στο νου του τα παραπάνω όταν έγραφε (Stallman 2010:129):

«Η δουλειά μου στο ελεύθερο λογισμικό έχει έναν ιδεαλιστικό στόχο: τη διάδοση της ελευθερίας και της συνεργασίας. Θέλω να ενθαρρύνω τη διάδοση

³⁵ Ο RMS εργαζόταν στο Εργαστήριο Τεχνητής Νοημοσύνης του Massachusetts Institute of Technology (MIT) από το 1971 ως το 1984, οπότε και παραιτήθηκε για να ξεκινήσει το έργο GNU.

του ελεύθερου λογισμικού, ώστε να αντικαταστήσει το ιδιόκτητο λογισμικό το οποίο απαγορεύει τη συνεργασία και έτσι να βελτιώσω την κοινωνία μας.»

Ο τρόπος όμως που λειτούργησε η ιδεολογική πλαισίωση μέσα από τα γραπτά του RMS αλλά και άλλων που ακολούθησαν, φαίνεται να επιβεβαιώνει τον Melucci. Η «απόσχιση» των υποστηρικτών της οπτικής του Ανοιχτού Λογισμικού το 1998 οριοθέτησε το ΚΕΛ μέσα στον χώρο των προγραμματιστών και διαμόρφωσε όχι μια αλλά δύο καθαρά καθορισμένες συλλογικές ταυτότητες. Ο Eric S. Raymond (ESR), βασικός θεωρητικός του Ανοιχτού Λογισμικού, δηλώνει ρητά ότι δεν απορρίπτει την ιδεολογία του ελεύθερου λογισμικού, αλλά τη ρητορική του και τις τακτικές του³⁶. Θεωρεί ότι το ποιος όρος θα χρησιμοποιηθεί εξαρτάται από τις περιστάσεις και το κοινό στο οποίο κάποιος απευθύνεται, καθώς, με βάση τους ορισμούς των δύο πλευρών, δεν υπάρχει κανένα πρόγραμμα που να ανήκει μόνο στη μία από τις δύο κατηγορίες, πρακτικά δηλαδή για τον ESR ελεύθερο λογισμικό και λογισμικό ανοιχτού κώδικα ταυτίζονται. Προτάσσει ως επιχείρημα για τη χρήση του όρου «ανοιχτό λογισμικό» την αύξηση της διείσδυσης του ελεύθερου λογισμικού στις επιχειρήσεις³⁷ από τότε που άρχισε να χρησιμοποιείται ο όρος «λογισμικό ανοιχτού κώδικα» αντί για τον όρο «ελεύθερο λογισμικό», καθώς και το πρακτικό πρόβλημα των δύο εννοιών της αγγλικής λέξης “free” (ελεύθερο και δωρεάν). Ακριβώς όμως αυτό είναι που διαφοροποιεί ιδεολογικά τις δύο πλευρές, καθώς το ανοιχτό λογισμικό αποδέχεται και συνεργάζεται με το σύστημα που εντοπίσαμε παραπάνω ως τον αντίπαλο του ελεύθερου λογισμικού, την διεθνή καπιταλιστική τάξη. Θα μπορούσαμε έτσι να θεωρήσουμε το ανοιχτό λογισμικό ως μια μορφή θεσμοποίησης του ελεύθερου λογισμικού. Αυτή η ιδεολογική αντίθεση γίνεται φανερή και σε προσωπικό επίπεδο ανάμεσα στους δύο θεωρητικούς: ο RMS είναι μέλος του κόμματος των Πρασίνων των Η.Π.Α., αντίθετος στη συγκέντρωση εξουσίας από εταιρείες και υποστηρικτής του εργατικού κινήματος, σε αντίθεση με τον ESR, ο οποίος είναι μέλος του Libertarian Party, υποστηρικτής της οπλοκατοχής και θεωρεί ως μεγαλύτερο πρόβλημα όχι την εξουσία των εταιρειών αλλά την εξουσία της κυβέρνησης³⁸.

Η ιδεολογική πλαισίωση του ελεύθερου λογισμικού λειτουργεί και στρατηγικά, καθώς επέκτεινε τα όρια και τη βάση του κινήματος πέρα από την κοινότητα των hackers. Οι υπο-

36 <https://www.linuxtoday.com/developer/1999062802310NWSM>, αλλά και στο <https://opensource.org/faq#free-software> (ανακτήθηκαν Φεβρουάριο 2018).

37 Ένα ενδιαφέρον άρθρο με δημοσιογραφική οπτική, περιγράφει το επιχείρημα αυτό ως εξής: «Για τον συντηρητικό κόσμο των επιχειρήσεων της δεκαετίας του 1990, το ελεύθερο λογισμικό έμοιαζε με ένα μάτσο χίπηδων που προσπαθούσαν να καταστρέψουν τον καπιταλισμό» (https://www.theregister.co.uk/2018/02/12/open_source_initiative_at_20/, ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

38 <http://innovate.ucsb.edu/799-richard-stallman-free-software-and-copyleft> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

στηρικτές του ελεύθερου λογισμικού δεν περιλαμβάνουν πλέον μόνο προγραμματιστές, αλλά και μη-προγραμματιστές οι οποίοι συνεισφέρουν με διάφορους τρόπους στην ανάπτυξη και διάδοσή του, όπως η συγγραφή εγχειριδίων χρήσης, οι δοκιμές και αναφορές σφαλμάτων και οι μεταφράσεις. Ακόμα και οι χρήστες του ελεύθερου λογισμικού σε πολλές περιπτώσεις επιλέγουν να το χρησιμοποιήσουν αντί για το ιδιόκτητο λογισμικό για ιδεολογικούς λόγους και όχι λόγω κόστους ή τεχνικής ανωτερότητας. Στο πολιτικό πεδίο, οι συζητήσεις που εμπνέονται από την ιδεολογία του ελεύθερου λογισμικού οδηγούν σε νέες ιδέες όπως τα Creative Commons³⁹ και την ομότιμη παραγωγή⁴⁰. Αν και η συζήτηση για την αξιακή πλαισίωση του ΚΕΛ είναι μεγάλη και ξεφεύγει από τα όρια και τον σκοπό αυτού του κειμένου, μπορούμε τουλάχιστον να συμπεράνουμε ότι είναι δυνατή η ανάλυσή της από την οπτική της θεωρίας των κοινωνικών κινήματων, θέτοντας παράλληλα και το ερώτημα, αν λάβουμε υπόψη και την επικαιροποίηση των στόχων του ΚΕΛ που αναφέρουμε παραπάνω, την κριτική που του ασκείται σε ιδεολογικό επίπεδο και τις νέες ιδέες και προσπάθειες που συνδέονται με αυτό, κατά πόσο τελικά το ΚΕΛ αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου υπό διαμόρφωση κινήματος.

3. Συμπεράσματα.

Με βάση τα παραπάνω, θα προσπαθήσουμε να διαπιστώσουμε αν τελικά το ΚΕΛ μπορεί να θεωρηθεί κοινωνικό κίνημα με βάση τη θεωρία. Θα χρησιμοποιήσουμε ως αφετηρία την προσπάθεια σύνθεσης των διαφόρων προσεγγίσεων που επιχείρησε ο Mario Diani στο άρθρο *“The Concept of Social Movement”* (1992). Στο άρθρο αυτό, ο Diani προσπαθεί να συνθέσει έναν ορισμό του κοινωνικού κινήματος από άλλους ορισμούς, εντοπίζοντας καταρχήν τέσσερις πλευρές της δυναμικής των κοινωνικών κινήματων: α. δίκτυα άτυπης αλληλεπίδρασης, β. κοινές πεποιθήσεις και αλληλεγγύη, γ. συλλογική δράση σε διαμφισβητούμενα θέματα και δ. δράση που βρίσκεται εκτός των θεσμικών πλαισίων και της καθημερινής ρουτίνας. Προκύπτει έτσι ένα σύνολο τριών ορισμών, οι οποίοι συνδυάζονται σε έναν σύντομο ορισμό του κοινωνικού κινήματος:

- Κοινωνικό κίνημα είναι ένα δίκτυο άτυπων αλληλεπιδράσεων μεταξύ ενός πλήθους ατόμων, ομάδων ή/και οργανισμών.
- Ένα κοινωνικό κίνημα καθορίζεται από τη συγκεκριμένη συλλογική ταυτότητα την οποία μοιράζονται οι δράστες που συμμετέχουν σε αυτήν την αλληλεπίδραση.

³⁹ <https://creativecommons.ellak.gr/schetika-me-to-cc/> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

⁴⁰ <https://medialibre.net/2017/11/08/i-omotimi-paragogi-mia-nea-efkeria/> (ανακτήθηκε Φεβρουάριο 2018).

- Οι δρώντες των κοινωνικών κινήμάτων εμπλέκονται σε πολιτική ή/και πολιτισμική σύγκρουση, με στόχο να υποστηρίξουν ή να εναντιωθούν σε μια κοινωνική αλλαγή σε συστημικό ή μη συστημικό επίπεδο.

Ο Dianì καταλήγει έτσι στον παρακάτω ορισμό:

Κοινωνικό κίνημα είναι ένα δίκτυο άτυπων αλληλεπιδράσεων μεταξύ ενός πλήθους ατόμων, ομάδων ή/και οργανισμών, το οποίο εμπλέκεται σε πολιτική ή/και πολιτισμική σύγκρουση, στη βάση μιας κοινής συλλογικής ταυτότητας.

Η προσέγγιση των Tilly και Tarrow (2015) ορίζει έναν συνδυασμό τεσσάρων προϋποθέσεων για τον χαρακτηρισμό ενός φαινομένου ως κοινωνικού κινήματος: α. παρατεταμένες διεκδικητικές εκστρατείες, β. μια σειρά δημοσίων δράσεων, περιλαμβανομένων διαδηλώσεων, δημιουργία ειδικών οργανισμών, δημοσίων συγκεντρώσεων, ψηφισμάτων, αποστολή επιστολών και άσκησης πίεσης (lobbying), γ. επαναλαμβανόμενες δημόσιες επιδείξεις αξιοσύνης, ενότητας, μαζικότητας και δέσμευσης. Τα παραπάνω βασίζονται σε αυτό που οι Tilly και Tarrow ορίζουν ως κινηματικές βάσεις, δηλαδή τις οργανώσεις, τα δίκτυα, τις παραδόσεις και την αλληλεγγύη που στηρίζουν αυτές τις δραστηριότητες.

Θα προσπαθήσουμε να αντιστοιχίσουμε τα χαρακτηριστικά του ΚΕΛ τόσο με τις τρεις παραμέτρους της προσέγγισης του Dianì, όσο και με τις προϋποθέσεις που θέτουν οι Tilly και Tarrow. Όπως είδαμε, το ΚΕΛ είναι μια κινηματική κοινότητα η οποία συμπεριλαμβάνει μια ποικιλία μορφών οργανώσεων, θεσμικών και εναλλακτικών, καθώς και πιο χαλαρές μορφές οργάνωσης, όπως και άτομα. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει μια ιεραρχική μορφή οργάνωσης, δεν υπάρχει και κεντρική οργάνωση, παρά μόνο ένα δίκτυο ή κοινότητα η οποία συντονίζεται χρησιμοποιώντας σχεδόν αποκλειστικά τις νέες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας, χωρίς ωστόσο αυτό να αποκλείει και την προσωπική επαφή. Αυτή η μορφή οργάνωσης και δράσης αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό από ακτιβιστές και μελετητές, οι οποίοι τη θεωρούν αναποτελεσματική και, θεωρώντας ότι απαιτεί μικρό βαθμό εμπλοκής και λίγο κόπο, αποτελεί μια μορφή «τεμπέλικου» ακτιβισμού. Χρησιμοποιούν μάλιστα τον υποτιμητικό όρο “*slacktivism*”⁴¹ (Earl, Hunt, Garrett και Dal, 2015:356). Άλλοι θεωρούν ότι η απομάκρυνση από τις τυπικές μορφές οργάνωσης οφείλεται στο αυξανόμενο κόστος της διατήρησης μιας τυπικής οργάνωσης, σε συνδυασμό με το μειωμένο όφελος που αυτή μπορεί να φέρει (Earl κ.ά., 2015:358). Στην περίπτωση του ΚΕΛ θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι ρίζες του στον χώρο των προγραμματιστών έδρασαν ως παράγοντας για την επιλογή αυτού του τύπου ορ-

41 Νεολογισμός, σύνθεση των λέξεων “slack” (χαλαρότητα) και “activism” (ακτιβισμός).

γάνωσης. Σε κάθε περίπτωση όμως, αποτελεί όντως ένα δίκτυο άτυπων αλληλεπιδράσεων μεταξύ μιας ποικιλίας δρώντων — ατόμων, ομάδων, οργανισμών.

Ο RMS θεωρεί ότι η προώθηση του ελεύθερου λογισμικού είναι μια προσπάθεια βελτίωσης της κοινωνίας. Από αυτό συνάγεται ότι το ΚΕΛ συμμετέχει σε μια σύγκρουση η οποία όπως είδαμε παραπάνω, καθώς αφορά μια σημαντική πλευρά της τεχνολογίας, είναι μια πολιτική τελικά σύγκρουση με έναν αντίπαλο, την διεθνή καπιταλιστική τάξη, οι επιδιώξεις του οποίου οδηγούν την κοινωνία σε μια χειρότερη κατάσταση. Υπάρχουν επιχειρήματα εναντίον αυτής της οπτικής: ο Kleiner (2010:38) επισημαίνει το γεγονός ότι, εφόσον το ελεύθερο λογισμικό δεν ενσωματώνει ανταλλακτική αξία, ο προγραμματιστής συνεχίζει να είναι αναγκασμένος να εργάζεται για τα προς το ζην. Συνεπώς το μεγαλύτερο μέρος της ανταλλακτικής αξίας που παράγεται με το ελεύθερο λογισμικό, πηγαίνει στους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής, στερώνοντας έτσι το ελεύθερο λογισμικό από οποιοδήποτε υλικό αποτέλεσμα ή επίδραση στην κατανομή εξουσίας και πλούτου. Πρόκειται για μια μεγάλη συζήτηση η οποία δεν μπορεί να αναλυθεί σε αυτό το κείμενο, αυτό όμως που μας ενδιαφέρει εδώ είναι ότι, ανεξάρτητα από τη σημασία που τελικά έχει, αυτή η σύγκρουση είναι υπαρκτή, ιδίως αν λάβουμε υπόψη τις προεκτάσεις των στόχων του ΚΕΛ στη φάση της ωριμότητάς του.

Σύμβολα: οι μασκότ του GNU (αφρικανική αντιλόπη) και του Linux (πιγκουίνος) ως υπερήρωες.

Το θέμα της συλλογικής ταυτότητας είναι λίγο πιο περίπλοκο. Η συλλογική ταυτότητα των hackers έπαιξε κεντρικό ρόλο στην αρχική φάση του κινήματος, όμως με την αύξηση της πολιτικής επιρροής του ΚΕΛ και την εμφάνιση της κινηματικής κοινότητας η ταυτότητα του hacker δεν αντιπροσωπεύει πλέον ολόκληρο το κίνημα, παρόλο που συνεχίζει να είναι βασικό στοιχείο. Η υιοθέτηση των στόχων του ΚΕΛ και από άλλους χώρους, θέτει για άλλη μια φορά το ερώτημα της ύπαρξης ενός ευρύτερου κινήματος στο

οποίο συγκλίνει το ΚΕΛ και κατά συνέπεια μιας ευρύτερης συλλογικής ταυτότητας. Η διερεύνηση αυτής της συλλογικής ταυτότητας θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μιας λεπτομερέστερης εμπειρικής έρευνας. Η ύπαρξη όμως μιας συλλογικής ταυτότητας, έστω και υπό διαμόρφωση, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, όπως γίνεται φανερό και από την υιοθέτηση γλωσσικών και συμπεριφορικών κωδίκων, συμβόλων και βεστιαρίων.

Η συνεργασία και η αλληλεγγύη αποτελούν βασικό ιδεολογικό στοιχείο του ΚΕΛ, καθώς είναι ακριβώς αξίες που απειλούνται από το ιδιόκτητο λογισμικό. Οι παραδόσεις και τα δίκτυα που ήδη υπήρχαν στον χώρο των hacker ήταν οι κινηματικές βάσεις στις οποίες βασίστηκε ο RMS για να ξεκινήσει το 1984, καθώς το έργο που ξεκίνησε δεν θα ήταν δυνατόν να προχωρήσει χωρίς την υποστήριξη από άτομα τα οποία μοιράζονταν την ίδια κουλτούρα, όπως είχε διαμορφωθεί μέχρι τότε.

Οι δύο από τις προϋποθέσεις που θέτουν οι Tilly και Tarrow είναι εύκολο να εντοπιστούν στην περίπτωση του ΚΕΛ. Ακόμα και εξαιρώντας την εκστρατεία της διάδοσης του ελεύθερου λογισμικού, η οποία είναι αρκετά γενική και χωρίς προσδιορισμένα όρια επιτυχίας, μπορούμε να εντοπίσουμε αρκετές παρατεταμένες διεκδικητικές εκστρατείες του ΚΕΛ⁴², είτε αυτές αφορούν άμεσα τον βασικό στόχο, είτε στοχεύουν σε θέματα χαλαρά συνδεδεμένα με το ελεύθερο λογισμικό. Η εκστρατεία ενάντια στις πατέντες λογισμικού ανήκει στην πρώτη κατηγορία και, παρόλη την προσωρινή νίκη στο επίπεδο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, η εκστρατεία συνεχίζεται καθώς σε ευρωπαϊκό επίπεδο συνεχίζονται οι προσπάθειες επιβολής τους, ενώ στις Η.Π.Α. όπου ήδη ισχύουν, συνεχίζεται η προσπάθεια κατάργησής τους. Η εκστρατεία ενάντια στην επιτήρηση η οποία ανήκει στη δεύτερη κατηγορία, συμβαδίζει με αντίστοιχες προσπάθειες από άλλους χώρους, εστιάζοντας στην επιτήρηση στο Internet.

Αναφερθήκαμε ήδη παραπάνω στην ποικιλία των ρεπερτορίων δράσης που συναντάμε στο ΚΕΛ. Η τρίτη προϋπόθεση των Tilly και Tarrow είναι αυτή που θέτει σε αμφιβολία την ιδιότητα του κινήματος. Η φύση και οι ιδιαιτερότητες του ΚΕΛ δεν ευνοούν τις δημόσιες επιδείξεις τις οποίες προϋποθέτουν οι Tilly και Tarrow. Προκύπτει εδώ το ίδιο θέμα που θέτουν οι μελετητές που αναφέρονται στον όρο “slacktivism”. Τα προβλήματα αυτά φαίνεται να προέρχονται από μια αμηχανία μέρους της θεωρίας μπροστά στην ανάδυση των προβληματικών που θέτουν μελετητές όπως ο Castells με το μοντέλο της Παγκόσμιας Κοινωνίας των Δικτύων. Η ανεπαρκής μέχρι τώρα μελέτη του τρόπου που επιδρούν οι διεργασίες του «άυλου» κόσμου στον πραγματικό κόσμο εμποδίζει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων και θα πρέπει να μας οδηγήσει σε μια προσπάθεια προσαρμογής των υπαρχόντων εργαλείων στα νέα δεδομένα, μια προσπάθεια που έχει ήδη ξεκινήσει από μελετητές όπως ο Castells ή η Earl. Άλλωστε και μόνο το (αρνητικό) παράδειγμα της επίδρασης που έχει η ανάπτυξη της τεχνολογίας των δικτύων στον τρόπο που λειτουργεί η παγκόσμια οικονομία και οι ενίοτε

42 Οι εκστρατείες αναφέρονται στο <https://www.fsf.org/campaigns/> και στο <https://fsfe.org/campaigns/campaigns.en.html>.

τραγικές επιπτώσεις στον πραγματικό κόσμο, μπορεί να μας πει πολλά για την σχέση του άυλου με τον υλικό κόσμο. Για τη συγκεκριμένη περίπτωση του ΚΕΛ, θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε μια αναλογία, θεωρώντας δηλαδή ως δημόσια επίδειξη αξιοσύνης, ενότητας, μαζικότητας και δέσμευσης την ίδια την ανάπτυξη του ελεύθερου λογισμικού, καθώς απαιτεί όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά για να έχει τα αποτελέσματα που έχουν προκύψει με την πάροδο του χρόνου με τη μορφή χρήσιμου και αξιόπιστου λογισμικού.

Καταλήγουμε έτσι στο συμπέρασμα ότι το φαινόμενο του ΚΕΛ μπορεί να σταθεί ως κίνημα αν το εξετάσουμε με τα θεωρητικά εργαλεία που έχουμε στη διάθεσή μας. Παραμένει βέβαια το ερώτημα αν οι στόχοι του ΚΕΛ είναι σημαντικοί, αν μπορούν να συμβάλλουν στην βελτίωση της κοινωνίας και με ποιους τρόπους. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα επηρεάζεται και από ιδεολογικές παραμέτρους και δεν είναι εύκολη, αλλά το ερώτημα από μόνο του δεν αρκεί για να απορρίψουμε το φαινόμενο του ΚΕΛ ως αντικείμενο της θεωρίας των κινήματων. Το ίδιο ισχύει και για τους προβληματισμούς που προκύπτουν από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, οι οποίοι δεν είναι αρκετοί για να πει κάποιος ότι δεν πρόκειται για κοινωνικό κίνημα. Αντίθετα, μπορούν να μας οδηγήσουν προς νέες ερευνητικές κατευθύνσεις οι οποίες να λαμβάνουν υπόψη τη ρευστότητα των σύγχρονων κοινωνιών. Πέρα από τα γενικότερα ερωτήματα που προκύπτουν σε σχέση με την επίδραση των νέων τεχνολογιών στις κοινωνικές διεργασίες, προκύπτουν και ειδικότερα ερωτήματα, όπως η αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνικών κινήματων που ξεκινούν από διαφορετικές αφετηρίες αλλά συναντώνται είτε σε ιδεολογικό επίπεδο είτε σε πρακτικό, έχοντας δηλαδή να αντιμετωπίσουν κοινούς αντιπάλους, καθώς και οι περίπλοκες συλλογικές ταυτότητες που αναδύονται σε έναν κόσμο όπου είναι πλέον δύσκολο ή και ατελέσφορο να αυτοπροσδιορίζεται κάποιος με τους μονοσήμαντους τρόπους που ήταν συχνοί σε παλαιότερες εποχές.

Βιβλιογραφία

- Καστοριάδης, Κ., 1991, *Τα σταυροδρόμια του λαβυρίνθου*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, ύψιλον/βιβλία, χ.τ.ε.
- Allan, R., 2001, *A History of the Personal Computer*, Allan Publishing (e-book: https://archive.org/details/A_History_of_the_Personal_Computer).
- Boutang, Y-M., 2011, *Cognitive Capitalism*, Polity, Cambridge/Malden.
- Castells, M., 2010, *The Rise of the Network Society Second edition With a new preface*, Blackwell Publishing.
- Castells, M., 2013, *Communication Power*, Oxford: Oxford University Press.
- Diani, M., (1992) “*The Concept of Social Movement*”, *The Sociological Review*, Vol. 40 Issue 1.
- Earl, J., Hunt, J., Garrett R.K., Dal, A., (2015), “New Technologies and Social Movements” στο della Porta, D., Diani, M., (επιμ.), *The Oxford Handbook of Social Movements*, Oxford: Oxford University Press, σ. 355-366.
- Ekman, m., 2016, “The Relevance of Marx’s Theory of Primitive Accumulation for Media and Communication Research” στο Fuchs C., Mosco V., (επιμ.), *Marx in the Age of Digital Capitalism*, Brill, Leiden, σ. 105-132.
- Giddens A. (2001), *Οι Συνέπειες της Νεωτερικότητας*, μτφρ. Γ. Μερτίκας, Αθήνα: εκδ. Κριτική.
- Hassan, H.M., Staggenborg S., (2015), “Movements as Communities” στο della Porta, D., Diani, M., (επιμ.), *The Oxford Handbook of Social Movements*, Oxford: Oxford University Press, σ. 340-354.
- Himanen, P., (2001), *The Hacker Ethic and the Spirit of the Information Age*, London: Secker & Warburg.
- Kleiner, D., (2010) *The Telecommunist Manifesto*, Amsterdam: Network Notebooks.
- Melucci, A. (1996), *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*, Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Sklair, Leslie. (2016). *The Transnational Capitalist Class*. 1-4. 10.1007/978-3-319-31816-5_2761-1.
- Snow, D. A. (2004) “*Framing Processes, Ideology, and Discursive Fields*” στο Snow, D., S. A. Soule, H. Kriesi (επιμ.) *The Blackwell Companion to Social Movements*, Blackwell Publishing, σ. 380-412.
- Stallman, R., (2010), *Free Software, Free Society, Selected Essays of Richard M. Stallman Second Edition*, Boston: Free Software Foundation.
- Tarrow, S. (2011), *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, 3η έκδοση, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C., Tarrow, S., (2015) *Contentious Politics*, 2η έκδοση, Oxford University Press.
- Torvalds, L., Diamond D., (2001) *Just for Fun, The Story of an Accidental Revolutionary*, New York: HarperBusiness.